

ЕКОНОМІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

© 2017 ЛУБКОВСЬКИЙ С. А.

УДК 336.226.11:316.334.2

Лубковський С. А. Економічні та філософські аспекти соціалізації податкового перерозподілу доходів населення

Мета статті полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні можливостей та перспектив соціалізації податкового перерозподілу доходів населення як напрямку гармонізації його фіскальної та регулюючої функцій, з одного боку, і приватних та суспільних інтересів, з іншого. Досліджено взаємозв'язок соціальної та податкової політики в означеній сфері на предмет можливостей та потенціалу розширення функціонального призначення податкового перерозподілу доходів фізичних осіб у напрямі його соціалізації. Автором запропоновано й обґрунтовано введення в науковий апарат термінів «соціалізація податкового перерозподілу доходів фізичних осіб», «соціалізація податкової політики» в цілому, а також «соціалізація податкової політики у сфері прибуткового оподаткування фізичних осіб». Крім того, доведено необхідність виокремлення соціалізаційної функції та принципу соціалізації прибуткового оподаткування фізичних осіб. Запропоновано перейти від пропорційного до прогресивного прибуткового оподаткування фізичних осіб з акцентом на необхідності врахування соціально-економічного стану платника, його схильності та стійкості до соціально-економічних і фіскального ризиків, а також на обов'язковій націленості податкового перерозподілу доходів населення на розв'язання ключових проблем суспільного розвитку.

Ключові слова: соціалізація, податковий перерозподіл доходів, прибуткове оподаткування фізичних осіб, соціалізаційна функція, принцип соціалізації, фіскальний ризик, соціально-економічна нерівність та бідність населення, прогресивне оподаткування.

Бібл.: 20.

Лубковський Сергій Анатолійович – асистент, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: sergiy_lu@ukr.net

УДК 336.226.11:316.334.2

UDC 336.226.11:316.334.2

Лубковський С. А. Экономические и философские аспекты социализации налогового перераспределения доходов населения

Цель статьи заключается в научно-теоретическом обосновании возможностей и перспектив социализации налогового перераспределения доходов населения как направления гармонизации его фискальной и регулирующей функций, с одной стороны, а также частных и общественных интересов, с другой. Исследована взаимосвязь социальной и налоговой политики в указанной сфере на предмет возможностей и потенциала расширения функционального назначения налогового перераспределения доходов физических лиц в направлении его социализации. Автором предложено и обосновано введение в научный аппарат терминов «социализация налогового перераспределения доходов физических лиц», «социализация налоговой политики» в целом, а также «социализация налоговой политики в сфере подоходного налогообложения физических лиц». Кроме того, доказана необходимость выделения социализационной функции и принципа социализации подоходного налогообложения физических лиц. Предложено перейти от пропорционального к прогрессивному подоходному налогообложению физических лиц с акцентом на необходимости учета социально-экономического положения плательщика, его склонности и устойчивости к социально-экономическим и фискальным рискам, а также на обязательной нацеленности налогового перераспределения доходов населения на решение ключевых проблем общественного развития.

Ключевые слова: социализация, налоговое перераспределение доходов, подоходное налогообложение физических лиц, социализационная функция, принцип социализации, фискальный риск, социально-экономическое неравенство и бедность населения, прогрессивное налогообложение.

Библ.: 20.

Лубковський Сергій Анатольєвич – асистент, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: sergiy_lu@ukr.net

Lubkovskiy S. A. The Economic and Philosophical Aspects of the Socialization of Tax Redistribution of the Population's Income

The article is aimed at a theoretical substantiation of possibilities and prospects of socialization of the tax redistribution of incomes of population as a direction of harmonization of its fiscal and regulatory functions, on the one hand, as well as private and public interests, on the other. The interrelation of social and tax policy in the mentioned sphere was explored for possibilities and potential of expansion of functional purpose of the tax redistribution of incomes of individuals in the direction of its socialization. The author has proposed and substantiated the introduction to the scientific apparatus of the terms of «socialization of the tax redistribution of incomes of individuals», «socialization of tax policy» in general, as well as «socialization of tax policy in the sphere of income taxation of individuals». In addition, the need to allocate the function of socialization together with the principle of socialization of the income taxation of individuals have been proved. It has been proposed to move from the proportional to the progressive income taxation of individuals with emphasis on the need to take into account the socio-economic situation of the payer, its inclination and sustainability to both socio-economic and fiscal risks, as well as the mandatory targeting of the tax redistribution of population incomes in order to solve the key problems of social development.

Keywords: socialization, tax redistribution of income, income taxation of individuals, function of socialization, principle of socialization, fiscal risk, socio-economic inequality and poverty of population, progressive taxation.

Bibl.: 20.

Lubkovskiy Serhii A. – Assistant, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: sergiy_lu@ukr.net

Сукупність здібностей населення та їх якісні характеристики формують людський та інтелектуальний капітал сучасного інформаційного суспільства, що розвивається в напрямі постіндустріалізму й глобалізації. Такі тенденції супроводжуються зміною місця та ролі людини у процесах соціально-

економічного відтворення та пріоритетах функціонування держави. Так, метою останньої стає створення сприятливого середовища для реалізації базових і вищих потреб та інтересів уже не просто людини – фактора виробництва, власника здібності до праці, а людини як особистості, різносторонньої соціальної одиниці та

носія людського капіталу. Зазначене базується на визнанні людини найвищою цінністю та проявляється через конституційне закріплення її фундаментальних прав і свобод з відповідним гарантуванням кожному члену цивілізованого суспільства можливостей їх реалізації, а також через всебічне й імперативне сприяння соціальної справедливості та ефективному подоланню в загальнонаціональному масштабі різноманітних проблем соціально-економічного характеру.

У суто економічному вимірі дана тенденція проявляється в посиленні ролі людського фактора у виробничих, господарських та інвестиційних відносинах і процесах. Протягом кількох останніх десятиліть на першому плані перебувають такі фактори виробництва й успішного підприємництва, як рівень кваліфікації, що відповідає використовуваним технологіям і техніці, а також рівні інноваційності та інтелектуалізації господарської діяльності, з одного боку, і створюваного продукту, з іншого. Економічна зміна щодо перенесення акцентів із основного капіталу на людський у виробничих відносинах відобразилася на розумінні людини як справжньої капітальної та продуктивної суспільної цінності, а отже, – на соціально-трудовах, розподільних і фіскальних, зокрема податкових, відносинах. Проявляється це в їх наповненні соціальним змістом і набутті ними безпосереднього соціального призначення. Іншими словами, спостерігається тенденція до соціалізації суспільно-економічних відносин. Таке явище характерне не лише для їх окремих сфер і ланок, певних напрямів економічної чи господарської діяльності, конкретно взятої національної економіки або окремої спільноти та її суспільного устрою. Воно відображає загальну тенденцію для всіх розвинених країн та країн, що активно до цього прагнуть. Тобто соціалізація економіки та господарської системи виступає однією із ключових характерних рис сучасних соціально-економічних зрушень і змін у глобальному вимірі та є одним із пріоритетів політики сталого розвитку.

У результаті зміни місця і ролі людини в суспільстві соціальні аспекти та проблеми перестають бути суто соціальними та все більше знаходять своє відображення в економічних явищах, процесах і наслідках. До ключових інтегральних проблем національного і глобального масштабів, що мають не лише корені, а й наслідки одночасно соціального та економічного характеру, з упевненістю можна віднести зростаючу соціально-економічну нерівність, про що свідчать останні вітчизняні [1–3] та зарубіжні дослідження [4; 5]. Загрозливий та імперативний характер проблеми нерівності пояснюється, *по-перше*, її притаманністю не лише країнам, що розвиваються, а й економічно та інституціонально розвиненим державам. *По-друге*, її значним впливом на загальний соціально-економічний розвиток країни і темпи його зростання, на характер, структуру та рівень ефективності процесів розподілу й перерозподілу, зокрема через бюджетно-податкові механізми, а також на стан суспільного компромісу й узгодженості інтересів різних соціальних верств населення і груп економічних суб'єктів. *По-третє*, її потужною інклюзивністю та ха-

рактерною взаємопроникненістю в економічній та соціальній площинах. Економічна нерівність часто виступає базисом соціальної, а остання створює перешкоди для включеності людини в ринкову систему взаємодії та її реалізації в економічній сфері. Тобто в неї обмежуються можливості на основі особистих продуктивних сил, зусиль і людського капіталу вирівняти своє становище в координатах нерівності й посилити власні позиції в економічній, а отже, і у соціальній, стратифікації суспільства, а також забезпечити собі й членам свого домогосподарства гідний абсолютний і відносний рівні як економічного, так і соціального добробуту.

Проблемність нерівності посилюється іншими явищами й ефектами, які зазвичай її супроводжують або виступають наслідком. Серед них однією із основних постає бідність як у абсолютному, так і у відносному її вимірах, оскільки «навіть обґрунтована і соціально прийнятна нерівність завжди породжує бідність» [2, с. 23]. І, незважаючи на те, що «в останні десятиліття у світі відбулася «велика втеча» багатьох країн і народів від злиднів, абсолютної бідності, браку найнеобхіднішого», вона «вдалася не всім країнам і не всім громадянам як бідних, так і багатих країн. Близько мільярда жителів планети перебувають у стані жалюгідного існування і підпадають під визначення абсолютно бідних» [1, с. 10].

У фіскальному аспекті соціально-економічна нерівність, що посилюється проблемою бідності населення, призводить до зменшення та/або недостатності фіскальної віддачі діючої податкової системи, зокрема прибуткового оподаткування, нерівномірного розподілу податкового навантаження, яке переноситься на плечі населення з низькими доходами, а також до необхідності пошуку додаткових доходів бюджету для фінансування все більших потреб у соціальному захисті та забезпеченні, спричинених зростанням масштабів та глибини бідності. Така необхідність часто означає підвищення загального рівня податкового навантаження на ключові об'єкти оподаткування – доходи та/або споживання. Але з великою ймовірністю воно знову буде перенесене на бідне населення і не зачепить багаті верстви, особливо за умов пропорційної системи податкового перерозподілу доходів, виходячи з можливості останніх офіційними методами оптимізувати свій податковий тягар, а також через регресійний характер оподаткування споживання універсальними акцизами.

Соціальні, економічні, фіскальні, зокрема податкові, проблеми сучасного суспільства в національному і глобальному вимірах не перестають знаходитися в центрі уваги як науковців, так і практиків. Тобто всіх, хто розуміє необхідність розвитку соціального, інтелектуального і культурного капіталу держави – людини як особистості. Так, проблематикою соціальної політики, у тому числі питаннями забезпечення населенню гідного рівня життя, подолання суспільної нерівності, зменшення масштабів та глибини бідності, побудови ефективних і справедливих соціально-трудовах відносин, займалися О. О. Герасименко, Ю. К. Зайцев, Т. М. Кір'ян, Н. В. Коваль, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, В. О. Мандибура, А. А. Славкова, О. О. Чуприна та інші.

У сфері прибуткового оподаткування дослідження ведуться такими відомими ученими, як В. Л. Андрущенко, В. П. Вишневський, В. М. Геєць, О. Д. Данілов, І. О. Луїна, В. М. Мельник, Т. В. Паєнтко, А. М. Поддєрьогін, А. М. Соколовська, В. М. Федосов. Але залишаються до кінця не вивченими питання можливостей узгодження та/або підпорядкування інструментів податкової політики, особливо у сфері податкового перерозподілу доходів населення, соціальним цілям з метою вирішення ключових суспільних соціально-економічних проблем сучасності.

Мета статті полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні необхідності та об'єктивних можливостей, потенціалу і напрямів розв'язання проблем соціального розвитку суспільства методами та інструментарієм податкової політики у сфері прибуткового оподаткування фізичних осіб. Іншими словами, можливостей та перспектив соціалізації податкового перерозподілу доходів населення як напряму гармонізації його фіскальної та регулюючої функцій, з одного боку, і приватних і суспільних інтересів, з іншого.

Людина та її здатність до праці в системі економічних відносин суспільства посідає центральне місце, виступаючи ключовим фактором виробництва, оскільки вона створює не лише засоби праці, а й додану вартість у формі продукту, нових знань та новітніх технологій, забезпечуючи розширення науково-технічного прогресу. Також вона бере участь у процесах обміну, розподілу, перерозподілу та споживання, будучи кінцевим споживачем, на реалізацію потреб і соціально-економічних інтересів якого націлена практично вся діяльність як господарюючих суб'єктів, так і держави. Крім того, людська здатність до праці як товар є об'єктом купівлі-продажу на ринку виробничих ресурсів. За результатами своєї активності в суспільно-економічних відносинах фізична особа отримує винагороду у формі заробітної плати, підприємницького та/або інвестиційно-майнового доходу, різного роду виплат, компенсацій, гонорарів, а також виплати в рамках пенсійного страхування та соціального забезпечення, субсидії, допомоги та інші види доходів. Вони створюють їй фінансово-матеріальну базу для можливості подальшого існування, підтримки здоров'я, реалізації потреб та інтересів як базового, так і соціалізаційного характеру, а також освітнього, культурного й соціального розвитку. Іншими словами, для забезпечення простого і розширеного відтворення як робочої сили, так і особистості, носія інтересів та соціальної одиниці на рівні, який відповідав би, як мінімум, її внеску в суспільний розвиток та рівню економічного й соціального поступу тієї спільноти, у якій людина проживає, функціонує та соціалізується.

Але не всі потреби й інтереси в сучасному світі можливо реалізувати лише у приватно-ринковий спосіб, оскільки ринок як інститут, механізм і спосіб взаємодії характеризується егоїстично-максимізаційними амбіціями та пріоритетами щодо факторної віддачі, розподілу доходів, вигод і корисності, з одного боку, а також мінімізаційними прагненнями щодо втрат економічної ефективності, з іншого. А отже, він не зацікавлений у

створенні нерентабельних благ суспільного характеру. Тому повноцінне та гідне перебування суб'єктом відповідної цивілізованої держави, яка має ознаки соціальної, передбачає споживання не лише приватно-ринкових, а й суспільних благ, фінансування яких забезпечується переважно завдяки саме фіскальному перерозподілу новоствореної доданої вартості. Вона, набуваючи спочатку форм відповідних факторних доходів, виступає не лише джерелом приватного споживання, накопичення майна та здійснення інвестицій, а й джерелом фінансової забезпеченості держави в рамках виконання нею своїх функцій зі створення означених благ і формування вторинних доходів осіб, зайнятих у суспільному секторі.

У рамках процесів фіскального перерозподілу суспільного добробуту фізична особа виступає, з одного боку, як споживач і його бенефіціар, а з іншого – як платник податків і фінансовий донор. Тобто людина та її благополуччя стають відповідно суб'єктом та об'єктом податкових відносин і державної політики у сфері податково-бюджетного перерозподілу в широкому розумінні, що прямо чи опосередковано впливає на її рівень життя, фінансово-матеріальну захищеність, суспільну й господарську активність, а також на її мотиви і можливості самореалізації в економічному та соціальному вимірах.

У розвинених країнах зазначене місце та роль особистості проявляється, *по-перше*, у закріпленні в національних, а також у відповідних міжнародних декларативних і нормативних документах прав і свобод людини як найвищої цінності суспільства й держави – його вищого інституту¹. *По-друге*, такі права і свободи знаходять своє

¹ Серед ключових документів міжнародного зразка в даному аспекті можна виокремити Загальну декларацію прав людини [6], Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [7], Європейський кодекс соціального забезпечення [8] та Європейську соціальну хартію [9].

У Декларації прав людини зафіксовано, що у правовій державі гарантується право кожної особи на такий рівень життя (щодо їжі, одягу, житла, медичного догляду та соціального обслуговування), який є необхідним для підтримання здоров'я, власного добробуту та добробуту сім'ї, а також право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи інших обставин, що призвели до втрати засобів для існування через незалежні від людини причини (ст. 25). Крім того, кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці й на захист від безробіття. А кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування для нього самого та його сім'ї, а також яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення (ст. 23). Водночас сім'я визнається природним і основним осередком суспільства, що має право на захист з боку суспільства й держави (ст. 16) [6]. Європейська соціальна хартія також визначає ряд прав людини та принципів функціонування соціальної сфери. Кожна країна, що її підписала й ратифікувала, взяла на себе зобов'язання націлити зусилля і засоби відповідної державної політики на створення й досягнення необхідних передумов реалізації означених прав і принципів. Умовно їх можна поділити на права соціального і соціально-трудового характеру. Серед перших ключовими виступають права кожної людини на охорону здоров'я (ст. 11), соціальне забезпечення (ст. 12), соціальну та медичну допомогу (ст. 13), право сім'ї (ст. 16) і дітей та підлітків (ст. 17) на соціальний, правовий і економічний захист, а також права на захист від бідності й соціального відчуження (ст. 30), на житло (ст. 31) тощо [9].

логічне продовження в інституціональному та фінансово-матеріальному забезпеченні можливостей їх реалізації будь-якою особою – резидентом чи нерезидентом – у межах відповідної країни або під час її міжнародної мобільності, особливо у країнах, що поділяють зазначені принципи, цінності й розглядають людину основною із них. *По-третє*, розробка і реалізація більшості питань відповідної фінансово-економічної, фіскальної, безпечної, культурної політики на загальнодержавному чи місцевому рівнях базується на означених правах і свободах та передбачає обов'язкове врахування пріоритетів соціальної політики. *По-четверте*, безпосередньо сама соціальна політика, зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту і забезпечення, також ґрунтується на визначених формальних і неформальних правах і свободах, а тому покликана забезпечити їх абсолютну й повсюдну реалізацію, як мінімум, на базовому рівні. Без цього неможливо говорити про належну інституціональну та фінансово-матеріальну забезпеченість навіть базових фізіологічних і мінімальних соціальних потреб та інтересів людини. *По-п'яте*, соціальна роль економічного добробуту – джерела фінансування і реалізації означених потреб та інтересів – знаходить своє відображення як у політиці прибуткового оподаткування доходів фізичних осіб, так і в політиці соціальних видатків державного та місцевих бюджетів, а також у рамках визначення і законодавчого закріплення обґрунтованих розмірів ключових соціальних стандартів та гарантій.

Група прав соціально-трудового характеру покликана забезпечити якісне інституціональне середовище для створення гідних умов трудової реалізації особи. Зокрема, це права людини на працю (ст. 1), справедливі (ст. 2), безпечні та здорові (ст. 3) умови праці, справедливий винагороду (ст. 4), право працюючих жінок на охорону материнства (ст. 8), на професійну орієнтацію (ст. 9) і підготовку (ст. 10), право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу (ст. 19), на захист у випадках звільнення (ст. 24), право працівників на захист їхніх прав у разі банкрутства їхнього роботодавця (ст. 25), на гідне ставлення на роботі (ст. 26), право працівників із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне ставлення до них (ст. 27) та інші [9].

² Європейську соціальну хартію було ратифіковано у 2006 р. практично в повному обсязі. Залишалися не визнаними 4 статті та 3 пункти окремих статей частини II даної Хартії, за якими Україна не взяла зобов'язання вважати їх обов'язковими для себе. Це статті, що передбачають забезпечення усім працівникам та особам, які знаходяться на їхньому утриманні, права на соціальне забезпечення (ст. 12); кожній малозабезпеченій людині права на соціальну та медичну допомогу (ст. 13); трудящим-мігрантам, які є громадянами будь-якої держави-ратифіканта, і членам їхніх сімей права на захист і допомогу на території будь-якої іншої держави-ратифіканта (ст. 19); усім працівникам права на захист своїх вимог у разі банкрутства їхнього роботодавця (ст. 25).

Щодо окремих пунктів, то це пункт 3 статті 2, у якому йдеться про зобов'язання встановити щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів; пункт 1 статті 4, де в рамках права на справедливий винагороду передбачено право працівників на таку винагороду, яка забезпечує їм і їхнім сім'ям достатній життєвий рівень; пункт 3 статті 31, згідно з яким держава-ратифікант у межах права на житло зобов'язується вживати заходи, спрямовані на встановлення на житло цін, доступних для малозабезпечених осіб [10].

У травні 2017 р. Україна доповнила взятті раніше зобов'язання в даній сфері, визнавши обов'язковими для себе пункти 3 і 4 статті 12, що зумовлено євроінтеграційними прагненнями і процесами в нашій державі [11].

Щодо прав і свобод, зафіксованих у міжнародних декларативних і нормативних документах, то більшість з них були визнані Україною, що підтверджується підписанням та ратифікацією² відповідних документів. Таким чином, характерні для усього цивілізованого світу права і свободи знайшли своє відображення у вітчизняному законодавстві на рівні найвищого закону, а також у рамках конкретних нормативно-правових актів. Так, першою статтею Конституції України вона визначена, як «суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», а стаття 3 проголошує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Тому згідно з Конституцією кожна людина має право «на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується» (ст. 43), «на відпочинок» (ст. 45), «на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» (ст. 48), «на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» (ст. 49), «на освіту» (ст. 53). Закріплено й право осіб «на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» (ст. 46). Крім того, тут же Конституція України передбачає обов'язок кожного громадянина сплачувати податки та збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67) [12].

У контексті мети нашого дослідження важливо відзначити, що вищий закон України, з одного боку, визначає, закріплює і гарантує означені права, свободи та соціально-правовий захист кожному члену суспільства. Тобто передбачає чіткі зобов'язання держави як вищого суспільного інституту щодо інституціонального врегулювання та фінансування на належному рівні відповідних соціальних, інституціональних і матеріальних благ та гарантій кожній людині, зокрема й щодо її фінансово-матеріального забезпечення та утримання у відповідних ситуаціях. З іншого ж боку – встановлює обов'язок кожної особи брати участь у колективному фінансуванні зазначених зобов'язань держави, що гарантує їй суспільну підтримку в реалізації її функцій. Але, на наше переконання, тут є три важливі проблемні аспекти, що можуть перешкоджати виконанню зобов'язань обох сторін такого суспільного договору.

По-перше, конституційно не передбачено і не закріплено право кожної людини брати участь у процесі розробки й погодження правил гри у сфері податкового перерозподілу в широкому розумінні, крім такого демократичного механізму, як представницьке управління державними процесами через обраних на виборах народних представників. Особливо це актуально для інституціонально слабких суспільств, у яких реалізація одного з базових принципів оподаткування – немає оподаткування без згоди – у зазначений спосіб виявляється досить проблематичною.

По-друге, на найвищому інституціональному рівні проблемним аспектом також виступає відсутність кон-

ституційного права контролю за відповідними суспільними інституціями і державними установами. Це дає публічним суб'єктам прийняття рішень на загальнодержавному та місцевому рівнях, зокрема в частині податкового перерозподілу й фінансування пропозиції суспільних благ, непрямі можливості обмежувати зацікавлених осіб у інформації щодо обґрунтованості цілей і джерел фінансування, стану реалізації та показників ефективності відповідних прийнятих рішень у даній сфері. А отже, зменшується транспарентність фіскальних відносин перерозподілу соціально-економічного добробуту, спроможність контролю за означеними публічними суб'єктами та їх відповідальність перед суспільством.

По-третє, у контексті побудови та реалізації гармонійної системи оподаткування, у тому числі й прибуткового, важливим аспектом виступає відсутність закріпленої в Конституції України норми чи положення щодо саме посильної участі членів суспільства в податковому перерозподілі добробуту та колективному фінансуванні суспільних благ. Це підриває гарантованість з боку держави щодо дотримання двох інших базових принципів оподаткування – принципу платоспроможності й принципу соціальної справедливості. Також це позбавляє осіб та інституцій, що відповідають за розробку й реалізацію податкової політики і відповідного їй податкового законодавства, конституційних та інших формальних обмежень інституціонального характеру щодо максимальної величини норми перерозподілу й необхідності її диференціації в залежності від соціально-економічного стану платника і його реальної, а не номінальної, платоспроможності. Відзначимо, що така реальна платоспроможність залежить як від означеного стану особи та її здатності до самозабезпечення, так і від рівня диференційованості доходів у суспільстві, міри притаманного йому взаємовпливу фінансово-матеріального забезпечення і соціального добробуту, а також від обсягу накопиченого майна й фінансових ресурсів у власності платника та членів його домогосподарства – резервів їх соціально-економічної безпеки.

Відсутність зазначеного положення і відповідних обмежень, особливо в інституціонально слабких суспільствах, створює передумови для перекосу від держави, яка максимізує загальний добробут, у бік держави-Левіафана, що максимізує власний добробут. Це набуває форми цілей і прагнень останньої до максимізації дохідної частини відповідного бюджету та проявляється в наповненні податку чистим фіскалізмом³ і мобілізаторським змістом, нехтуючи означеними вище базовими принципами оподаткування та його регулю-

Хоча ми погоджуємося з тим, що фіскальна функція податку є ключовою, але не можна все зводити лише до наповнення бюджету за будь-яку ціну, нехтуючи базовими принципами оподаткування і тими позитивними ефектами, які можна отримати, посилюючи в соціально обґрунтованому напрямі регулюючу функцію. Зокрема, завдяки цьому можна сприяти покращенню соціально-економічного добробуту в суспільстві, зменшувати нерівність і бідність, вирішувати інші соціально-економічні проблеми, знижуючи саму потребу відповідного бюджету у фінансових ресурсах, а отже, і міру його дефіцитності.

ючим потенціалом. Така політика створює ризики неможливості самозабезпечення платником гідного рівня фінансово-матеріального і соціального добробуту для себе й осіб, які перебувають на його утриманні, позбавляє його ресурсу для самоінвестування в людський капітал – джерело майбутнього достатку і благополуччя – та формування резервного фонду стійкості до можливих загроз економічного, соціального, фіскального, ринково-кон'юнктурного чи іншого характеру. Таким чином, зазначена гарантія щодо саме посильної участі в податковому перерозподілі добробуту й колективному фінансуванні суспільних благ забезпечила б упевненість, з одного боку, суб'єктів – фінансових донорів, що у них не буде вилучено більше, ніж вони здатні заплатити без суттєвих втрат їх економічного, а значить, і соціального, добробуту, а з іншого – бенефіціарів та споживачів означених благ, що державі вистачить податкових ресурсів для їх достатньої пропозиції завдяки більшому внеску осіб з вищою платоспроможністю, сформованою, серед іншого, через соціально-економічну нерівність.

Така гарантія й право на неї має розповсюджуватися на усіх членів суспільства. Тобто на осіб з низькими доходами (для яких обсяг і корисність суспільних благ перевищує податкову участь у їх фінансуванні⁴), на суб'єктів із середнім достатком (для яких характерна приблизна еквівалентність фіскального обміну із незначними відхиленнями в певний бік), а також на заможних членів соціуму. Для останніх податковий тягар може значно перевищувати обсяг та/або корисність отримуваних суспільних благ. Причому, корисність певних з них буде мінімальною, що стосується, скажімо, соціального захисту і забезпечення, тоді як інших, зокрема благ інституціонального й правового характеру, – максимальною та значно вищою, ніж для осіб першої чи другої категорії.

Безпосередня міра і глибина застосування гарантії щодо саме посильної участі в податковому перерозподілі доходів має автоматично визначатися й залежати від рівня реальної платоспроможності конкретного платника, виходячи із його соціально-економічного стану та інших обставин, зазначених вище. Крім того, для повноти й ефективності реалізації принципів платоспроможності та соціальної справедливості ця гарантія має розповсюджуватися в процесі прибуткового оподаткування як на самого платника, до якої б із означених категорій осіб він не відносився, так і на кожного з членів сім'ї, що перебувають на його фінансово-матеріальному утриманні й за яких він несе моральну, фінансову та юридичну відповідальність згідно з відповідними батьківськими, опікунськими, подружніми чи іншого роду обов'язками. Також вона сприяла б і мотивувала відповідальних суб'єктів за реалізацію податкового перерозподілу добробуту населення посилювати відчуття еквівалентності отримуваних суспільних благ сплачуваним

⁴ Але навіть при цьому сплата відповідного, нехай і досить невеликого, податкового внеску може завдавати значної втрати і шкоди фінансово-матеріальному базису платника й членів його сім'ї, а отже, – їхньому соціальному добробуту.

податкам як у платників-донорів, так і в безпосередніх бенефіціарів такого перерозподілу. Зазначене корисно в контексті формування фіскальної свідомості й суспільної культури податкового перерозподілу в країні, особливо коли перші та другі – одні й ті ж самі особи.

Але, незважаючи на суттєві інституціональні кроки, у кожній країні на відповідному етапі її розвитку все ж виникають певні проблеми соціального чи соціально-економічного характеру, впливаючи у зворотному напрямку на здатність інституціонально, матеріально й технічно реалізувати права і свободи, а також базові фізіологічні й мінімальні соціалізаційні потреби та інтереси людини як особистості. А коли взагалі відкидається необхідність та значущість інституціональних прав, обмежень і гарантій, то зводяться нанівець соціально-культурні й морально-етичні системи цінностей із подальшою дискредитацією, заміною чи підміною важливих соціальних цілей і пріоритетів економічними чи суто фіскальними прагненнями на основі егоїстично-максимізаційних амбіцій. Таким чином, суспільство починає розділятися в першооснові за майновою ознакою, що одразу стає майже синонімом соціальної. Особливо це стосується інституціонально-слабких суспільств, у тому числі й України, коли економічна нерівність практично гарантує соціальну, коли стратифікація на основі ринкової сили чи слабкості відповідного суб'єкта майже односторонньо й одноосібно визначає його місце в соціальній ієрархії.

Саме тому важливо посилювати як загальний рівень інституціональної зрілості, так і консолідацію й інклюзивну взаємодію різних сфер суспільного функціонування, аби фізична особа мала змогу реалізації своїх потреб та інтересів у всіх сферах, незалежно від міри її успішності в окремій з них. Для цього необхідно забезпечити, з одного боку, недопущення імперативного поширення егоїстично-максимізаційного характеру й конкурентного способу економічної взаємодії в соціальному середовищі, а з іншого – проникнення позитивних аспектів і пріоритетів соціального розвитку в економічну площину та безпосередньо в ринок як механізм і спосіб взаємодії.

У світовій практиці в останні десятиліття сформувалася тенденція до багатовекторного посилення соціальної спрямованості економічного розвитку, що характеризується більш тісним взаємозв'язком соціальних завдань із матеріальними параметрами економічної системи [13, с. 4], а також підвищенням соціальної свідомості й відповідальності бізнесу. Це стало можливим, зокрема, завдяки міжнародному інституціоналізму в частині об'єднання і знаходження порозуміння на найвищому рівні стосовно місця й ролі людини в гонитві за максимізацією підприємницької вигоди, рентабельності та накопиченням капіталів. Так, «економічний механізм переростає межі суто економічного змісту, що свідчить ... про вираження в економічних формах не тільки виробничих відносин, а й інших аспектів системи суспільних відносин» [13, с. 4].

Серед ключових напрямів і проявів такої соціалізації економічного розвитку виділяють такі:

- ✦ зростання частки оплати праці й споживання сукупного працівника в національному доході (це стосується переважно розвинених країн);
- ✦ зміна характеру та змісту праці в напрямку зменшення суперечностей між працею та капіталом, а також у частині місця і ролі працівника в системі прийняття рішень через інститути соціального партнерства;
- ✦ розвиток системи відносин власності, зокрема трансформуються форми прояву і функціонування приватної власності, з'являються нові її види й форми (інтелектуальна власність, колективна власність працівників та інші);
- ✦ підвищення ролі й уваги до розвитку людського капіталу в контексті сучасних технологічних і соціалізаційних тенденцій;
- ✦ підвищення вільного доступу особи до послуг освіти, охорони здоров'я, культури, що сприяє повнішій реалізації її потреб та інтересів;
- ✦ посилення соціальної спрямованості бюджетів (особливо в розвинених країнах), суспільного і державного захисту, забезпечення й гарантування відповідних прав незахищеним верствам населення, а отже, – їх соціальної ролі;
- ✦ виникнення і розвиток середнього класу, підвищення його економічної та інституціональної вагомості, а також участі в системі відносин власності;
- ✦ соціалізація й гуманізація виробничих і економічних відносин через цільову орієнтацію економічних важелів на всебічний розвиток особистості та підвищення добробуту населення, поєднання інтересів виробників і споживачів, а також стримування експансійних максимізаторських амбіцій і тенденцій ринку щодо інших сфер суспільних відносин та взаємодії [13, с. 4–5].

Узгаданому ключовими аспектами соціалізації економіки виступають «соціальне партнерство як спосіб соціальної взаємодії найманих робітників, роботодавців і держави з метою гармонізації економічних інтересів усіх суб'єктів трудових відносин, пошук цивілізованих форм розв'язання трудових конфліктів», а також такий «визначальний і синтетичний принцип та інститут функціонування будь-якої соціальної системи», як соціальна справедливість. Вона характеризує «суспільну оцінку реально існуючої системи розподілу та формування доходів, її зіставлення з оптимальними принципами організації сфери розподілу доходів і заробітку» [13, с. 5].

Тобто сутністю соціалізації виступає гармонізація та взаємопроникнення економічних і соціальних пріоритетів суспільної взаємодії загалом і в конкретних її вимірах зокрема. Одними з ключових серед них, на наше переконання, виступають соціальна сфера з її проблемами та державною політикою в цій площині, зокрема щодо видатків відповідного бюджету на соціальні цілі в їх широкому розумінні, а також сфера податкового перерозподілу з політикою вищого суспільного інституту щодо оподаткування доходів, майна чи споживання.

Важливість даних сфер обумовлена обов'язком держави (згідно з конституційним визначенням) дбати про зростання економічного і соціального добробуту населення та їх гармонійне узгодження, гарантувати можливості реалізації кожною людиною її прав і свобод, а також забезпечувати їй гідний рівень життя за відповідних обставин. Це можливо через розробку та проведення вираженої економічної та соціальної політик, а також через сприяння вирішенню соціальних проблем і завдань суспільства засобами та інструментарієм податкової політики. Останнє ґрунтується на помітному й потужному регулюючому потенціалі системи податкового перерозподілу, особливо в частині прибуткового оподаткування населення, яке прямо та опосередковано впливає на рівень доходу, споживання, майнового забезпечення, інвестування, формування фінансово-матеріальних резервів особи в часовому, просторовому та міжгруповому вимірах.

Крім того, між соціальною і податковою політикою існує якісний взаємозв'язок, що формує напрями соціалізації останньої. Зазначимо, що соціальна політика розглядається, як «комплекс соціально-економічних заходів держави, організацій, спрямованих на послаблення нерівності в розподілі доходів і майна, на захист населення від безробіття, від підвищення цін, знецінення трудових заощаджень тощо» [14, с. 339]. Своєю чергою, податкова політика в загальному розумінні полягає в «системі заходів, які проводяться державою в галузі податків» [14, с. 413]. Таким чином, соціальна політика, виходячи з наявної в певному суспільстві соціально-економічної проблематики та пріоритетів розвитку держави загального добробуту, може знаходити своє відображення в цільових орієнтирах, напрямках застосування та мірі посилення чи послаблення регулюючої функції оподаткування доходів населення, що проявляється в конкретних механізмах чи особливостях його побудови й реалізації. Це, зокрема, інструментарій податкових пільг, визначення величини і диференціація норм перерозподілу, гарантування рівня участі в ньому через встановлення обґрунтованої величини неоподаткованого мінімуму доходів на основі ключових соціальних стандартів та інше. Тобто ідеально, коли цілі й завдання держави та її політики в соціальній сфері формують механізми, параметри і критерії реалізації принципів платоспроможності й соціальної справедливості в оподаткуванні, а також у цілому обумовлюють характер і особливості податкової політики з тим, аби податковий перерозподіл доходів населення став інструментом реалізації цілей соціальної політики.

Своєю чергою, політика у сфері податкового перерозподілу доходів за умов активізації його соціалізаційно-регулюючого потенціалу спроможна:

а) забезпечувати створення механізму стримування й протидії ще на етапі розподілу доходів між відповідними суб'єктами, аби мінімізувати його неефективність та несправедливість, а отже, не допускати різних соціальних загострень і негараздів;

б) попереджувати окремі проблеми соціального характеру, що можуть виникати на етапі оподаткування у зв'язку з необґрунтованістю податкового вилучення час-

тини доходу платника податку через неналежне врахування особливостей його соціально-економічного стану;

в) сприяти вирішенню уже існуючих проблем суспільного характеру безпосередньо на етапі формування чистого доходу, який залишається в розпорядженні особи після податкового перерозподілу, через розробку і застосування відповідних інструментів прибуткового оподаткування на основі виявлення причин, масштабів і глибини поширення означених проблем і ступеня тяжкості їх наслідків.

Крім того, податкова політика в рамках фіскальної функції податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) забезпечує формування фонду фінансових ресурсів держави для реалізації через видатки бюджету конституційних прав людини на соціальний захист і забезпечення, охорону здоров'я, освіту та інше, що має позитивний вплив на рівень загального й індивідуального соціально-економічного добробуту та справедливості його кінцевого розподілу серед різних категорій населення. Справедливі податкова і соціальна політика в їх гармонійній взаємодії формують цілісну та взаємоузгоджену систему податкового перерозподілу доходів населення в широкому розумінні. А значить, виникає підґрунтя для розвитку філософії соціальної відповідальності та справедливості в суспільстві, що полегшує гармонізацію приватних, державних і суспільних інтересів, пом'якшує соціальні конфлікти і протиріччя, а також дозволяє реалізувати цілі політики сталого розвитку.

Тому ми пропонуємо введення в науковий апарат терміна «соціалізація податкового перерозподілу доходів фізичних осіб», який характеризує філософію побудови та реалізації гармонізованого механізму попередження та/або розв'язання проблем соціального розвитку суспільства інструментами податкового регулювання як на етапі розподілу відповідних факторних доходів, так і безпосередньо на етапі їх перерозподілу, тобто завдяки процесу податкового коригування чистого обсягу самостійно зароблених фізичною особою доходів, що залишаються в її розпорядженні. Відзначимо, що на цьому етапі досягаються одночасно два ефекти, які відіграють значну роль у вирішенні відповідних соціальних проблем. *По-перше*, відбувається зміна обсягу доходу в розпорядженні платника податку; *по-друге*, формується фонд фінансування благ соціального характеру. Разом вони виступають пов'язаними компонентами податкового перерозподілу доходів у широкому розумінні, а отже, стають потужним знаряддям коригування рівномірності розподілу добробуту серед населення, зниження диспропорцій і суперечностей у суспільстві щодо можливостей самореалізації, а також гарантією з боку вищого інституту щодо соціальної захищеності й безпеки особистості.

Досягнення цього буде можливим, якщо фіскальні пріоритети не будуть нівелювати регулюючі та соціалізаційні. Останні передбачають, з одного боку, коригування рівня податкового вилучення з доходу залежно від платоспроможності платника прибуткового податку шляхом максимального врахування аспектів його соціально-економічного стану та схильності до

соціально-економічних і фіскального ризиків. Тоді як з іншого – забезпечення перерозподілу добробуту від одних груп населення до інших у формі означених податкових вилучень та відповідних соціальних благ і трансфертів, беручи за основу гарантовані державою соціальні стандарти добробуту, а також параметри соціально-економічного стану певної особи та її соціалізаційні потреби й інтереси. При цьому, базовим і навіть нормативним аспектом реалізації регулюючої функції прибуткового оподаткування населення має виступати захист спроможності людини до самозабезпечення та створення умов для гідного рівня і якості її життя саме завдяки власним трудовим чи підприємницьким зусиллям. А вже потім, якщо з певних обставин їй не вдається цього зробити, приводити в дію механізми державної прямої чи непрямой підтримки її економічного та соціального добробутів. Тому особливо важливо, аби ті чи інші аспекти податкової політики в даній сфері не створювали перепон такому самозабезпеченню як на етапі безпосередньої економічної реалізації, так і на етапі податкового перерозподілу доходів і споживання, а також на етапі реалізації відповідних потреб та інтересів. А отже, не спричиняли необхідності й передумов для застосування інструментів уже суто соціальної політики.

У даному контексті *фіскальний ризик* полягає та проявляється в такому впливі прибуткового оподаткування на економічний і соціальний добробут платника та членів його домогосподарства, що не узгоджується й не відповідає рівням цих добробутів, а значить, і можливостям нести визначений податковий тягар, оскільки механізм прибуткового податку не враховує чи враховує не комплексно і не достатньою мірою соціально-економічні обставини означеного платника та його домогосподарства. Причому, до такого ризику належить як завищення податкового тягара щодо податкоспроможності платника, так і його зниження. Перший варіант завдає шкоди переважно лише платнику і членам його домогосподарства, тоді як другий – суспільному перерозподілу добробуту загалом і відповідним суспільним інтересам. Причина означеного ризику криється у слабкому дотриманні базових принципів оподаткування – принципів платоспроможності та соціальної справедливості.

Іншими словами, фіскальний ризик – це ймовірність виникнення ситуації, коли платник податку на доходи фізичних осіб зазнає необґрунтовано непосильного чи, навпаки, заниженого податкового вилучення, оскільки при оподаткуванні доходів не беруться до уваги чи не повною мірою враховуються особливості його соціально-економічного стану, рівень добробуту та схильність до відповідних безпекових і відтворювальних ризиків, а саме:

а) рівень отриманого доходу, його співвідношення щодо прожиткового мінімуму, середнього рівня доходів по країні, а також характер диференціації доходів населення і позиція платника в її структурі;

б) вид доходу і джерело його походження, стан попиту і пропозиції на ринку джерел відповідного доходу;

в) величина, структура і соціофізіологічні особливості домогосподарства, до якого належить платник, наявність осіб, що перебувають на його утриманні, та їх соціально-демографічна характеристика;

г) структура й обсяг необхідного йому споживання, зокрема в частині гідного простого відтворення, динаміка цін на відповідну продукцію, можливість взаємозаміни благ приватно-ринкового та суспільного походжень;

д) наявність певного резерву фінансово-матеріального самозабезпечення та здійснення інвестиції в людський капітал (як власний, так і членів його домогосподарства, зокрема осіб, що перебувають на його утриманні) з метою посилення майбутньої спроможності до самозабезпечення, мінімізації залежності від держави та підвищення загальної стійкості до соціально-економічних і фіскального ризиків.

Фіскальний ризик також полягає в недоотриманні чи недостатній якості відповідних суспільних благ, покликаних нівелювати соціально-економічні ризики, що пов'язані з відсутністю або недостатністю за певних обставин фінансово-матеріальних ресурсів, що отримуються на основі самозабезпечення. У рамках приватно-ринкового та суспільного споживання означений ризик проявляється в значній залежності добробуту платника і членів його домогосподарства від держави як інституту, рівня пропозиції означених благ, їх якості, доступності й необхідних затрат, що можуть супроводжувати їх споживання, а також від вартості певних з них (у частині тих, що виступають альтернативою приватним благам). У даному контексті суспільні блага за ознакою їх впливу на соціально-економічний стан платника і можливістю їх взаємозаміщення можна поділити на умовно замінні (освіта, охорона здоров'я й інші) та практично незамінні (соціальний захист і забезпечення, обов'язкове пенсійне страхування, субсидювання, регулювання цін на соціальні товари тощо). Перші виступають альтернативою приватно-ринковим благам, другі – державною гарантією і неринковим фінансово-матеріальним джерелом певного рівня споживання й добробуту особи – платника прибуткового податку та його домогосподарства.

Продовжуючи дослідження можливостей взаємозгодження податкової та соціальної політики, відзначимо, що в найширшому розумінні *соціалізація* – це, *по-перше*, проникнення та інтеграція чогось у соціальний вимір чи явища. *По-друге*, соціалізація – це наповнення чогось соціальним змістом і призначенням (коли в процесі реалізації означеного чогось до уваги починають братися не лише суто економічні аспекти, закони і впливи, а й на рівноправних умовах соціальні фактори і наслідки). *По-третє*, соціалізація – це підпорядкування чогось соціальним цілям та пріоритетам із чи без можливих свідомих і несвідомих жертв даного чогось. *По-четверте*, соціалізація – це виникнення в процесі реалізації чогось виключно позитивних соціальних ефектів і наслідків⁵, зокрема не лише запланованих,

⁵ Вони можуть бути як прямими, так і опосередкованими, як свідомими, так і неочікуваними, як явними, так і прихованими, як короткостроковими, так і довготерміновими, а отже, – керованими.

а й так званих зовнішніх або побічних. І, *по-п'яте*, соціалізація – це в цілому свідоме врахування та відповідна інтеграція соціальних законів і аспектів розвитку в закони, що забезпечують і характеризують розвиток чогось, у процеси та явища, які супроводжують і передбачають реалізацію таких законів означеного чогось, а також за необхідності свідомо внутрішня чи вже зовнішня (постфактум) корекція в соціальному напрямі відповідних впливів та наслідків реалізації таких законів, зазначених процесів і явищ. У нашій ситуації цим «чимось» виступає прибуткове оподаткування фізичних осіб, а в більш ширшому вимірі – система податкового перерозподілу доходів населення.

Отже, у контексті зазначеного вище під *соціалізацією податкового перерозподілу доходів фізичних осіб* розуміється свідомо й цілеспрямована побудова гармонійного механізму прибуткового оподаткування населення з відповідними соціалізаційно-регулюючими інструментами, за якого:

- ✦ *по-перше*, на основі врахування особливостей соціально-економічного стану особи-платника та її схильності до соціально-економічних і фінскального ризиків не відбувається вилучення частини доходу більшої, аніж вона спроможна сплатити без завдання суттєвої шкоди самостійно забезпеченим фінансово-матеріальному й соціальному добробутам як для неї самої, так і для членів її домогосподарства. Тобто в рамках перерозподільних відносин відбуваються гарантування і захист з боку держави можливостей їхньої соціалізації згідно із затраченими соціально-економічними зусиллями та/або загальним рівнем суспільного розвитку й благополуччя;
- ✦ *по-друге*, реалізується підпорядкування соціальної політиці методів та інструментів податкового регулювання у сфері податкового перерозподілу доходів фізичних осіб з метою системного попередження та/або розв'язання соціально-економічних проблем на етапах розподілу і перерозподілу доходів населення, а також відновлення сприятливих пропорцій джерел розвитку людини як найвищої цінності держави й суспільства, ключового фактора виробництва, кінцевого споживача та носія практично всіх податків;
- ✦ *по-третє*, посилюється взаємозалежність і еквівалентність обсягів податку на доходи фізичних осіб, що сплачуються платниками – донорами системи перерозподілу соціального добро-

ними чи стихійними. Крім того, коли такі ефекти і наслідки є нейтральними в соціальному контексті, ми не можемо говорити про соціалізацію як про посилення місця й ролі соціального на етапах урахування висхідних обставин, безпосередньої реалізації даного чогось, зокрема економічного або фінскального, а також на етапі отримання відповідних результатів чи їх постфактумної корекції. І зовсім не йдеться про явище й процеси соціалізації, коли маємо негативні ефекти та наслідки соціального характеру. Тут, навпаки, має місце процес асоціалізації.

бути, та якості суспільних благ для її бенефіціарів, а потреба особи в соціально-податковому захисті визначається безпосередньо до та під час прибуткового оподаткування населення, а не лише після нього, виходячи з чистих обсягів доходів, що залишаються в розпорядженні платника та його домогосподарства, та рівнів відповідних соціальних стандартів і гарантій.

Тобто гармонізація й узгодженість як індивідуального, так і суспільного податкового обміну, особливо коли одна і та ж особа виступає одночасно в ролі донора й бенефіціара, має починатися з прагнення забезпечити дотримання базових принципів платоспроможності та соціальної справедливості на етапі оподаткування і продовжуватися в процесі споживання відповідних суспільних благ на основі принципу вигоди або еквівалентності фінскальних відносин.

Також пропонуємо ввести в науковий апарат терміни «*соціалізація податкової політики*» в цілому та «*соціалізація податкової політики у сфері прибуткового оподаткування фізичних осіб*», під якими розумітиметься гармонізація та/або підпорядкування цілей, пріоритетів і напрямів впливу відповідно податкової політики загалом і безпосередньо у сфері прибуткового оподаткування населення цілям і пріоритетам соціальної політики в широкому тлумаченні⁶ з подальшим комплексом заходів щодо розробки та застосування необхідних механізмів, інструментарію та елементів відповідного податку з метою подолання нагальних тактичних і стратегічних проблем соціально-економічного характеру в рамках системи соціальних цінностей та пріоритетів розвитку суспільства, виходячи із соціалізаційного та узгоджувального потенціалу і призначення податкового перерозподілу доходів фізичних осіб.

Відзначимо, що кожна категорія характеризується й розкривається через її функції, що містять кілька ознак: здатність здійснювати певні впливи і досягати відповідних ефектів, що відображає її суспільне призначення; рівень об'єктивності й значущості означених ефектів, а також можливості їхнього виявлення, врахування при прийнятті рішень та/або свідомого регулювання; наявність відповідного інструментарію, що притаманний цій категорії та спроможний забезпечити отримання очікуваних цільових ефектів⁷.

⁶ Тобто не лише в частині фінансування соціального захисту і забезпечення, але й у сфері охорони здоров'я, освіти, культури тощо в рамках попередження та/або вирішення важливих соціальних проблем відповідного суспільства.

⁷ Щодо функцій податку, то загалом існує два напрями наукової думки: перший відстоєє монофункціональність даної фінансової категорії, інший – поліфункціональність. В останньому також виділяється два піднапрями: а) виокремлення лише двох функцій податку – фінскальної (як основної) та регулюючої (як допоміжної); б) визнання поряд з означеними функціями ще й стимулюючої, перерозподільної, екологічної і контрольної [15, с. 167]. Але зазначимо, що функції податку можна поділити не лише на основні й допоміжні, а й класифікувати їх за ознакою притаманності всім видам податків на загальні функції (характерні для всіх податків) та специфічні (притаманні лише окремим з них).

У світі глобальної тенденції до соціалізації економічних відносин та переорієнтації суспільних цінностей, цілей і пріоритетів на зростання соціального добробуту населення, що супроводжується посиленням місця й ролі людини як особистості, назріла об'єктивна необхідність видозміни й розширення функціонального призначення та ролі податкового перерозподілу доходів фізичних осіб. Зокрема, у напрямі його соціальної спрямованості, переорієнтації від сухого фіскалізму на вирішення ключових соціально-економічних проблем і забезпечення справедливого перерозподілу добробуту в суспільстві в контексті імплементації таких Цілей Сталого Розвитку, як скорочення нерівності, подолання бідності, міцне здоров'я і благополуччя, якісна освіта, а також гідна праця та економічне зростання⁸.

Така трансформація податкового перерозподілу доходів населення та безпосередньо податку на доходи фізичних осіб стає можливою, виходячи із внутрішньої економічної природи й особливостей джерела походження доходу як об'єкта перерозподілу, що виступає одночасно і джерелом сплати даного податку, а також сфери й характеру впливу прибуткового оподаткування на рішення і добробут платника в часовому, просторовому та структурному вимірах. Це визначає особливості взаємозв'язку фіскального та регулюючого потенціалів податкового перерозподілу доходів фізичних осіб, природу й масштабність очікуваних суспільних ефектів, його можливості сприяти вирішенню соціально-економічних проблем у контексті означених Цілей та інші специфічні риси. Таким чином, крім соціалізаційної тенденції в суспільно-економічних відносинах, що сформувалася протягом кількох останніх десятиліть, діалектичний розвиток даних категорій обумовлюється також їх внутрішньою природою та реалізується через переорієнтацію і розширення їх мети, змісту, інструментарію, очікуваних ефектів, а отже, – функціональної спроможності. Тобто наявні підстави для виокремлення специфічної функції означених категорій, а саме: *функції соціалізації*.

⁸ На серйозність даної тенденції, а отже, і означеної необхідності, на найвищому міжнародному рівні вказує, по-перше, розробка та прийняття «Декларації тисячоліття» ООН [16], що визначила Цілі Розвитку Тисячоліття – всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників розвитку до 2015 р., – серед яких чільне місце відводилося саме соціальним пріоритетам. По-друге, Самітом ООН у вересні 2015 р. зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 р., на якому було затверджено нові орієнтири розвитку для всіх країн – членів ООН. Його підсумковим документом, а саме: «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [17], визначено 17 Цілей Сталого Розвитку, імплементація яких сприятиме гармонійному розвитку людства в кількох напрямках: соціальний добробут, економічне зростання, охорона й збереження довкілля, а також справедливе правосуддя і мир. Зокрема, в частині соціального добробуту такими Цілями виступають: скорочення нерівності, подолання бідності, міцне здоров'я і благополуччя, якісна освіта, а також гідна праця та економічне зростання. Україна також долучилася до процесу імплементації в національному вимірі всіх 17 Цілей, врахувавши вітчизняні реалії та проблематику розвитку нашого суспільства [18].

Сутність і прояв *соціалізаційної функції* прибуткового оподаткування фізичних осіб, а в більш ширшому вимірі – системи податкового перерозподілу доходів населення, полягає в:

а) урахуванні аспектів соціально-економічного стану платника та його причинно-наслідкових зв'язків у сфері економічного і соціального добробуту, а також схильності й стійкості особи-платника та його домогосподарства щодо соціально-економічних та фіскального ризиків при розробці, реалізації та подальшому коригуванні відповідних елементів та інструментів особистого прибуткового податку згідно з потрібним напрямком соціальних змін;

б) націленості на створення у мікрівимірі передумов якісної соціалізації особистості в суспільстві та максимально рівних можливостей (за результатами податкового перерозподілу доходів) реалізації кожною людиною відповідних вищих потреб, її прав та інтересів як кінцевої мети функціонування соціальної держави загального добробуту;

в) спроможності у макровимірі попереджувати, пом'якшувати та/або вирішувати актуальні соціально-економічні проблеми, а також послаблювати соціально-економічні й фіскальні диспропорції суспільного відтворення;

г) подоланні кількісних, якісних і структурних суперечностей між приватними інтересами платників-донорів та осіб – бенефіціарів суспільних благ у рамках податкового перерозподілу доходів населення;

д) здатності до гармонізації приватних, державних і суспільних інтересів у сфері прибуткового оподаткування фізичних осіб та загалом у системі фіскального перерозподілу соціально-економічного добробуту в національному вимірі.

Отже, логіка нашого дослідження впритул наблизилася до виокремлення й формулювання специфічного принципу побудови та реалізації податкового перерозподілу доходів населення та податкової політики в цій сфері, а саме: *принципу соціалізації*. Згідно з даним принципом пріоритети державної політики у сфері податкового перерозподілу доходів фізичних осіб і побудова відповідного податку мають базуватися на врахуванні особливостей соціально-економічного стану платника, його схильності й стійкості до різного роду соціально-економічних та фіскального ризиків, а також націлюватися на недопущення чи вирішення нагальних поточних і стратегічних проблем соціально-економічного характеру в суспільстві. У рамках даного принципу останнє виступає взагалі одним із основних завдань та призначень функціонування такого інструменту фіскального перерозподілу, як прибуткове оподаткування фізичних осіб.

ВИСНОВКИ

Реалізувати таку соціалізаційну спрямованість податкового перерозподілу доходів населення можливо в контексті концепції ринкового доходу. Тобто коли базою нарахування особистого прибуткового податку є чистий дохід (концепція передбачає зменшення доходу на обсяг понесених витрат, що пов'язані з його отри-

манням); а об'єктом оподаткування виступає ринковий дохід, що зменшується на величину споживання, яке потрібне для існування платника податку (має вигляд неоподаткованого мінімуму разом із частиною доходів, призначених для утримання матеріально залежних від нього осіб, які не мають власних джерел для існування) [19, с. 170]. Крім того, прямо впливати на розмір доходу після оподаткування й, таким чином, на рівень диференціації доходів та поширення бідності серед населення має величина об'єктивно обґрунтованої та соціально справедливої норми їхнього податкового перерозподілу й конкретних ставок прибуткового податку, а також їх ступінь прогресивності та граничний рівень, але зі збереженням внутрішньої норми таких доходів, пов'язаної з їх отриманням.

Зважаючи на актуальну проблематику українського суспільства, зокрема соціально-економічну нерівність і бідність населення, вважаємо за необхідне перейти від пропорційного до прогресивного прибуткового оподаткування населення на основі принципу соціалізації в рамках реалізації соціалізаційної функції податкового перерозподілу доходів фізичних осіб. Але обов'язковою умовою має бути гарантування з боку вищого суспільного інституту обґрунтованого й об'єктивного розміру неоподаткованого мінімуму доходів⁹, що не підлягатиме такому перерозподілу, з можливим передбаченням ліміту загального місячного доходу, в межах якого може застосовуватися дана пільга. Причому, ця гарантія має поширюватися не лише на самого платника прибуткового податку, а й на кожного фінансово та матеріально залежного від нього члена родини (домогосподарства), що перебуває на його утриманні.

Прогресивний підхід до податкового перерозподілу доходів населення дозволить пом'якшити диспропорції в суспільстві, пов'язані з несправедливим і деструктивним рівнем означеної нерівності, виправити або мінімізувати її наслідки, а також стримати егоїстичні й максимізаційні мотиви відповідних учасників економічних відносин до подальшого загострення цієї проблеми. Крім того, завдяки застосуванню прогресивної шкали прибуткового оподаткування разом з інструментом ринково обґрунтованого і соціально справедливого неоподаткованого мінімуму доходів можливо забезпечити перенесення податкового тягаря фінансування суспільних благ з бідних верств населення на заможних, що сприятиме подоланню в рамках перерозподільних відносин іншої важливої проблеми – бідності населення. Тим самим, гарантував-

⁹ В Україні це завдання покликана виконувати податкова соціальна пільга (ПСП), реалізація права на яку залежить від дотримання певних умов. Стаття 169 Податкового кодексу України передбачає її застосування лише до доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, при умові, що його розмір не перевищує законодавчо встановленого прожиткового мінімуму для працездатних осіб (у розрахунку на місяць), визначеного на 1 січня звітного року, помноженого на коефіцієнт 1,4 (з округленням до найближчих 10 гривень). У звичайній ситуації ПСП становить 50% означеного прожиткового мінімуму [20]. Але його низький і ринково невідповідний рівень не дозволяє говорити про виконання цієї пільгою своєї функції.

ши вразливим і нестійким до соціально-економічних і фіскальних ризиків платникам податку на доходи фізичних осіб, що у них не буде вилучено більше, аніж вони спроможні заплатити без завдання шкоди їхньому добробуту, виходячи з їх соціально-економічного стану та схильності до зазначених ризиків.

Отже, пошук можливостей розв'язання проблем соціального розвитку методами та інструментами податкової політики, зокрема у сфері податкового перерозподілу доходів фізичних осіб, підвищить ефективність їх подолання та сприятиме гармонізації приватних, державних і суспільних інтересів на мікро- й макrorівнях соціально-економічних та податкових відносин у суспільстві. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Колот А. М., Герасименко О. О. Глобальна соціальна нерівність доходів: природа, тенденції, наслідки. *Соціально-трудова відносина: теорія і практика*: зб. наук. пр. 2017. № 2. С. 8–47.
2. Лібанова Е. М. Надмірна соціально неприйнятна нерівність: головний виклик для українського суспільства. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 5. С. 22–25.
3. Коваль Н. В. Соціально-економічна нерівність в Україні та світі: проблеми оцінювання та шляхи їх вирішення. *Економіка та держава*. 2016. № 2. С. 46–50.
4. An Economy For the 1%. How privilege and power in the economy drive extreme inequality and how this can be stopped/Oxfam International (2016). URL: <https://www.oxfam.org/en/research/economy-1>
5. Income inequality remains high in the face of weak recovery – Income Inequality Update – November 2016/OECD (2016). URL: <http://www.oecd.org/social/OECD2016-Income-Inequality-Update.pdf>
6. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р.: зі змінами і доповненнями. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
8. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) від 6 листопада 1990 р. ETS № 139. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_651
9. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. ETS № 163. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062
10. Закон України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 14 вересня 2006 р. № 137-V: зі змінами. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/137-16>
11. Закон України «Про внесення зміни до пункту 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 17 травня 2017 р. № 2034-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2034-19>
12. Конституція України від 28 червня 1996 р.: зі змінами. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
13. Соціалізація господарського механізму трансформаційної економіки: навч. посіб./О. О. Беляєв та ін. Київ: КНЕУ, 2014. 72 с.
14. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т./ред. С. В. Мочерний. Львів: Світ. Т. 2: О–Я. 2006. 568 с.
15. Майбуrow И. А., Соколовская А. М. Теория налогового обложения. Продвинутий курс. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. 591 с.

16. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй: затверджена резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї ООН від 8 вересня 2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_621

17. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development/ United Nations (2015). URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication>

18. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-staloho-rozvytku-ukraina-iaka-vyznachaie-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-tssr>

19. Соколовська А. М. Основи теорії податків: навч. посібник. Київ: Кондор, 2010. 325 с.

20. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI: зі змінами. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Науковий керівник – Опарін В. М., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

"An Economy For the 1%. How privilege and power in the economy drive extreme inequality and how this can be stopped" Oxfam International. 2016 <https://www.oxfam.org/en/research/economy-1>

Bieliaiev, O. O. et al. *Sotsializatsiia hospodarskoho mekhanizmu transformatsiinoi ekonomiky* [Socialization of the economic mechanism of the transformational economy]. Kyiv: KNEU, 2014.

Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Economic Encyclopedia Dictionary], vol. 2. Lviv: Svit, 2006.

"Income inequality remains high in the face of weak recovery - Income Inequality Update - November 2016/OECD (2016)". <http://www.oecd.org/social/OECD2016-Income-Inequality-Update.pdf>

Kolot, A. M., and Herasymenko, O. O. "Hlobalna sotsialna nerivnist dokhodiv: pryroda, tendentsii, naslidky" [Global social inequality of revenues: nature, trends, outcomes]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka*, no. 2 (2017): 8-47.

Koval, N. V. "Sotsialno-ekonomichna nerivnist v Ukraini ta sviti: problemy otsiniuvannia ta shliakhy yikh vyrishennia" [Socio-economic inequality in Ukraine and in the world: problems of evaluation and ways of their solution]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2 (2016): 46-50.

[Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/137-16>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

[Legal Act of Ukraine] (2017). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2034-19>

[Legal Act] (1948). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

[Legal Act] (1990). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_651

[Legal Act] (1996). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062

[Legal Act] (2000). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_621

Libanova, E. M. "Nadmirna sotsialno nepryinatna nerivnist: holovnyi vykyk dlia ukrainskoho suspilstva" [Excessive socially inappropriate inequality: a major challenge for Ukrainian society]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, no. 5 (2017): 22-25.

Mayburov, I. A., and Sokolovskaya, A. M. *Teoriya nalogooblozheniya. Prodvynutyi kurs* [Theory of taxation. Advanced course]. Moscow: YuNITI-DANA, 2011.

Sokolovska, A. M. *Osnovy teorii podatkov* [Fundamentals of the theory of taxes]. Kyiv: Kondor, 2010.

"Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid 2017" [Sustainable Development Goals: Ukraine. National Report 2017]. <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-staloho-rozvytku-ukraina-iaka-vyznachaie-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-tssr>

"Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development" United Nations (2015). <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication>